

FALLES, HAROS, HALHES I BRANDONS

Material pedagògic de les Festes del Foc dels Solsticis als Pirineus

LA FUSTA DEL FOC

Maleta fallaire

Materials pedagògics per a la valoració del patrimoni immaterial pirinenc

Activitat 1 LA FUSTA DEL FOC

ÀMBITS

NATURA i SOSTENIBILITAT

LINGÜÍSTIC

SOCIAL i CULTURAL

DANSA i MÚSICA

ÀREES

- **CONEIXEMENT DEL MEDI NATURAL**

ACTIVITAT

Les Festes del Solstici d'Estiu als Pirineus utilitzen diferents tipus de materials. Cada poble empra diferents espècies de vegetació en funció de la tradició i els boscos que l'envolten. Aquesta diversitat és una oportunitat ideal per conèixer els hàbitats pirinencs i les varietats de les espècies que els integren, així com els punts on es localitzen.

MATERIALS

- **MATERIAL NECESSARI**
 - Pissarra digital o projector
- **MATERIAL DE LA MALETA DEL FALLAIRE**
 - Joc d'identificació de les espècies vegetals fallaires
 - *Pendrive* i làmines amb el dibuix del paisatge
 - Mostra de les falles, haros, faros i brandons

OBJECTIUS I CONTINGUTS D'APRENTATGE

▪ COMPETÈNCIES

- Conèixer i analitzar paisatges i ecosistemes, tenint en compte els factors socials i naturals que els configuren, per valorar les actuacions que els afecten.

▪ OBJECTIUS D'APRENTATGE

- Identificar algunes espècies vegetals pròpies del territori pirinenc.
- Aprendre a identificar espècies mitjançant claus d'identificació senzilles.
- Relacionar els elements naturals pròxims amb els principals usos de l'esser humà.
- Conèixer els diferents elements utilitzats en les festes del foc.

▪ CONTINGUTS D'APRENTATGE

- El Pirineu com a principal unitat de relleu.
- Classificació dels estatges de vegetació.
- Tipus d'espècies de plantes (arbre, arbust, herba).
- Concepte de falles, haros i brandons.

QUÈ CAL SABER?

Els Pirineus com a unitat de relleu del territori fallaire

Els Pirineus (Pyrénées en francès, Pirenèus en occità, Pireneu en aragonès i Pirineos en castellà) formen una serralada situada al nord de la península Ibèrica i recorren tot l'istme que la uneix a Europa. S'estenen des de la mar Mediterrània, a l'est (cap de Creus), fins al mar Cantàbric, a l'oest (cap d'Higer); al sud hi tenen la depressió de l'Ebre i al nord, la de la Garona.

Una serralada tan gran disposa d'una gran varietat de paisatges naturals, formats per una rica diversitat. Cal destacar que molts dels paisatges naturals formen part d'espais naturals protegits per tres parcs nacionals, el Parc Nacional dels Pirineus, el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici i el Parc Nacional d'Ordesa i Mont Perdut, i nombrosos parcs naturals: el Parc Natural Regional dels Pirineus Ariejans, els parcs naturals d'Andorra, el Parc Natural de Posets-Maladeta, el Parc Natural de l'Alt Pirineu i el Parc Natural del Cadí-Moixeró.

Les nostres plantes: arbres, arbustos i herbes

En termes generals, hi podem trobar tres tipus diferents de plantes:

- a) Els arbres, plantes llenyoses de grans dimensions amb una única tija, anomenada tronc, que es ramifica a la part superior formant una capçada.
- b) Els arbustos, plantes que es ramifiquen des de la base sense tronc principal.
- c) Les herbes, plantes sense tija llenyosa.

Aquestes plantes constitueixen un dels elements del paisatge que més informació ens aporten sobre les característiques generals d'un territori, i es distribueixen en funció del relleu, el clima, el sòl i l'activitat humana. Els factors antròpics han estat els principals modificadors dels nostres paisatges naturals.

En general, aquestes plantes determinaran els tipus de vegetació i la seva distribució es veurà definida pels diferents estatges:

- a) Basal: amb un límit inferior al nivell del mar i superior als 800 metres.
- b) Montà: entre els 800 i els 1.600 metres.
- c) Subalpí: entre els 1.600 i els 2.300 metres.
- d) Alpí: per damunt dels 2.300 i fins als 3.404, alçària màxima del Pirineu.

Plantes que donen o han donat la matèria primera a les festes del foc:

1. Avellaner (*Corylus avellana*)
2. Avet (*Abies alba*)
3. Bedoll, beç (*Betula pendula*)
4. Boix (*Buxus sempervirens*)
5. Cirerer (*Prunus avium*)
6. Cornera (*Cotoneaster spp.*)
7. Faia/cefalària (*Cephalaria leucantha*)
8. Faig (*Fagus sylvatica*)
9. Freixe (*Fraxinus excelsior*)
10. Ginebre (*Juniperus communis*)
11. Pi negre (*Pinus uncinata*)
12. Pi roig (*Pinus sylvestris*)
13. Pollancre, clop, xop (*Populus nigra*)
14. Roure (*Quercus spp.*)
15. Sèguel (*Secale cereale*)
16. Tell (*Tilia spp.*)

Els nostres elements tradicionals: falles, haros i brandons

La festa de les falles, halhes, haros i brandons (UNESCO, 2015) és una mostra d'aquest patrimoni immaterial present a tot el Pirineu català, aragonès, andorrà i francès. Cada un dels 63 pobles del Pirineu que celebren aquesta festa té unes vivències profundes, però sovint ignorades pels altres pobles fallaires. Podem diferenciar tres elements tradicionals que s'encenen a la festa:

- a) Falla: element per transportar el foc i que consta d'un o més troncs o farcells d'herba.
- b) Haro o taro: tronc alt esberlat i plantat a la plaça; en trobem a l'Aran.
- c) Brandon o har: tronc alt i guarnit plantat a la plaça; en trobem al Pirineu francès.

Rèpliques de falles, haros i brandons

Eth Haro

Lloc:	Les i Arties (Val d'Aran)
Tipus de planta:	Avet o pi roig
Data de celebració:	23 de juny
Ús:	S'ubica al centre de la plaça.
Apunts interessants:	A Les es prepara la segona setmana de maig, es planta per Sant Pere (29 de juny) i no es crema fins l'any següent. A Arties se'n diu taro i s'arrossega per tot el poble. Durant el recorregut, els fallaires salten repetidament per damunt de les flames. Pot tenir uns 10 metres d'alçària.

Falla major d'Alins

Lloc:	Alins (Pallars Sobirà)
Tipus de planta:	Pi roig
Data de celebració:	23 de juny
Ús:	S'ubica al centre de la plaça.
Apunts interessants:	També en diuen falla grossa. Es prepara a l'era de Sabater, ubicada al costat de la plaça, i es planta en un barril metàl·lic ple d'arena. Fa entre 6 i 7 metres d'alçària. A Llesp elaboren una falla major molt similar.

Eth Har

Lloc:	Occitània (França)
Tipus de planta:	Avet o faig
Data de celebració:	23 de juny o dates pròximes
Ús:	S'ubica al centre de la plaça o en un espai especial.
Apunts interessants:	En occità s'anomena har i en francès, brandon. És similar a l'haro de la Val d'Aran o a la falla major d'Isil, però s'acostuma a cobrir de palla i es corona amb un ram de flors. Pot fer entre 6 i 10 metres.

Falla major d'Isil

Lloc:	Isil (Pallars Sobirà)
Tipus de planta:	Pi roig
Data de celebració:	23 de juny
Ús:	S'ubica al centre de la plaça.
Apunts interessants:	Es prepara al voltant de l'1 de maig, juntament amb les falles individuals. S'hi fan quatre talls laterals amb motoserra i s'hi introdueixen grans tascons de fusta de bedoll. Té uns 10 metres d'alçària. A Vilaller i Senet també s'hi planta un arbre sense escorça ni branques, o solament amb les de la part superior, però no s'ascla amb tascons.

Faia de Sant Julià de Cerdanyola

Lloc:	Sant Julià de Cerdanyola (Berguedà)
Tipus de planta:	Herba faiera o cefalària
Data de celebració:	24 de desembre
Ús:	Falla individual que es recolza a l'espatlla.
Apunts interessants:	Té un pal interior, anomenat ànima, fet d'avellaner, ginebre, pi o boix. L'herba es recull per Sant Martí i es deixa assecar. Es lliga amb cordills. Pot fer entre 1,5 i 3 metres.

Faia de Bagà

Lloc:	Bagà (Berguedà)
Tipus de planta:	Herba faiera o cefalària
Data de celebració:	24 de desembre
Ús:	Falla individual que es recolza a l'espatlla.
Apunts interessants:	És similar a la de Cerdanyola, però no disposa d'una ànima o pal interior. Se solia penjar als balcons, cosa que proporcionava un halo màgic, de protecció.

Halha de Sent Bertran de Comenge

Lloc:	Sent Bertran de Comenge (Nauta Garona)
Tipus de planta:	Til·ler, avet o bedoll
Data de celebració:	23 de juny o dates pròximes
Ús:	Falla individual que es mou i es fa girar al voltant d'Eth Har.
Apunts interessants:	La mena de fusta amb què es fa la falla depèn de la zona. Els tascons acostumen a estar fets d'avellaner. Al capdamunt de la falla s'hi pot incloure un ram de flors, com en el cas d'Eth Har. La tradició diu que, un cop cremada, se n'ha de guardar el mànec per tenir bona sort. La falla pot fer 1,5-2 metres. Aquesta falla d'ús individual s'ha perdut en molts pobles francesos, però sembla que últimament s'està recuperant.

Falla d'Isil

Lloc:	Isil (Pallars Sobirà)
Tipus de planta:	Pi roig
Data de celebració:	23 de juny
Ús:	Falla individual que es recolza a l'espatlla.
Apunts interessants:	El pal prim d'avellaner, que es recolza a l'altra espatlla, serveix per equilibrar el pes de la falla. Juntament amb les del Berguedà, les falles d'Isil van ser declarades Festa Patrimonial d'Interès Nacional per la seva continuïtat i antiguitat. A Alós d'Isil elaboren una falla de la mateixa tipologia.

Falla de València d'Àneu

Lloc:	València d'Àneu (Pallars Sobirà)
Tipus de planta:	Avellaner, bedoll, cirerer o roure
Data de celebració:	La vetlla de Sant Pere o el dissabte més pròxim
Ús:	Falla individual que es recolza a l'espatlla.
Apunts interessants:	Les teies de la part superior són de pi roig. Com en altres pobles, la festa es va deixar de celebrar en algunes èpoques —per exemple, durant la Guerra Civil. Sembla que, antigament (també a Isil i Sorpe), els nois feien falles per Sant Joan i les noies, per Sant Pere.

Falla d'Alins

Lloc:	Alins (Pallars Sobirà)
Tipus de planta:	Pi roig
Data de celebració:	23 de juny
Ús:	Falla individual que es recolza a l'espatlla.
Apunts interessants:	Les franges horitzontals decoratives es fan amb una motoserra. Es baixa des de dos punts: de Sant Quirc i del Botanal. Els qui encapçalen la filera del primer punt i tots els del segon tenen unes falles més grans i sense decoració, similars a les d'Isil.

Falla de San Chuan de Plan

Lloc:	San Chuan de Plan (Sobrarbe)
Tipus de planta:	Pi
Data de celebració:	23 de juny
Ús:	Falla individual que es recolza a l'espatlla.
Apunts interessants:	De la celebració en diuen la festa de la Falleta. Comença a la planeta de la Falla, a les bordes de San Mamés, i es després baixa fins al poble. L'últim tram de la baixada té forma de cursa.

Falla de Saún

Lloc:	Saún (Ribagorza)
Tipus de planta:	Bedoll
Data de celebració:	23 de juny
Ús:	Falla individual que es recolza a l'espatlla i es fa girar.
Apunts interessants:	A Saún (forma aragonesa de Saünc) tenen un dels bedollars més importants de la Península. En temps difícils sols hi participaven els nens, tal com va succeir en altres pobles i passa actualment a Occitània.

Falla de Llesp

Lloc:	Llesp (Alta Ribagorça)
Tipus de planta:	Pi roig
Data de celebració:	Quart cap de setmana de juliol
Ús:	Falla individual que es recolza a l'espatlla
Apunts interessants:	Els tascons són de pi negre. La falla fa 1,6 metres d'alt. Els nens van del cementiri a la falla gran de la plaça i l'encenen. És el senyal perquè els adults comencin la baixada al crit de "foc al faro!".

Falla de Vilaller

Lloc:	Vilaller (Alta Ribagorça)
Tipus de planta:	Pi roig
Data de celebració:	23 de juny
Ús:	Falla individual que es recolza a l'espatlla.
Apunts interessants:	La tea de la part superior és de pi negre. Els taulons, que avui s'obtenen per procés industrial, antigament eren fustes sobrants de l'elaboració de bigues o de llosats en mal estat. Hi ha la tradició de fer una falla de sis metres, que baixen entre quatre o cinc fallaires.

Falla de Gotarta

Lloc:	Gotarta (Alta Ribagorça)
Tipus de planta:	Pi roig
Data de celebració:	23 de juny
Ús:	Falla individual que es recolza a l'espatlla.
Apunts interessants:	Antigament, la falla es feia amb branques de cornera procedents d'escombres velles que servien per netejar els corrals i les eres. Avui, algunes falles duen encara aquestes branques al voltant per recordar la forma original.

Rantiner

Lloc:	Vall de Boí (Alta Ribagorça)
Tipus de planta:	Pi negre
Data de celebració:	23 de juny o dates pròximes
Ús:	Falla individual que es recolza a l'espatlla
Apunts interessants:	És originària de Taüll, però es fa servir en altres llocs de la vall. D'un sol tronc, se'n rebaixa la part del mànec i se n'ascla la part superior. Cada fallaire fa el seu rantiner; és un model de falla molt personal. Els fallaires de Taüll van a tallar els pins a la zona de la presa de Cavallers.

Falla de Barruera

Lloc:	Barruera (Alta Ribagorça)
Tipus de planta:	Pi negre
Data de celebració:	Primer cap de setmana després de Sant Joan
Ús:	Falla individual que es recolza a l'espatlla.
Apunts interessants:	Aquest model el fa servir, sobretot, la mainada. El preparen els pares o padrins dels petits fallaires. La majoria d'adults empen la falla ribagorçana. A Barruera i als altres pobles de la vall de Boí "corren falles" en lloc de "baixar falles".

Falla rantinera

Lloc:	Vall de Boí (Alta Ribagorça) i Castanesa (Ribagorza)
Tipus de planta:	Pi negre
Data de celebració:	23 de juny o dates pròximes
Ús:	Falla individual que es recolza a l'espatlla.
Apunts interessants:	És una fusió entre la falla ribagorçana i el rantiner. El mànec és un pal o totxo d'avellaner, i la part superior és fusta de pi negre. Quan el rantiner té el mànec massa curt, es talla i es fusiona amb el pal.

Falla ribagorçana

Lloc:	Alta Ribagorça i Ribagorza; la Pobla de Segur (Pallars Jussà)
Tipus de planta:	Pi
Data de celebració:	23 de juny o dates pròximes
Ús:	Falla individual que es recolza a l'espatlla.
Apunts interessants:	Consta d'un seguit de teies clavades a un bastó d'avellaner. Es reforça amb voltades de filferro. S'utilitza, concretament, a la Vall de Boí, el Pont de Suert, Senet, Casós, Bonansa, Montanui, Castanesa, les Paüls, Aneto, Suils i Villarrué.

Halha de Les

Lloc: Les (Val d'Aran)

Tipus de planta: Cirerer

Data de celebració: 23 de juny

Ús: Falla individual que es fa girar.

Apunts interessants: S'elabora amb escorça de cirerer i un filferro. Es fa girar al voltant d'Eth Haro, i sovint es fan simulacres de lluita entre dos fallaires, que simbolitzen la purificació i la crema dels mals esperits. Després de la crema, es dansa a la mateixa plaça.

Falla d'Andorra

Lloc: Andorra

Tipus de planta: Bedoll o beç

Data de celebració: 23 de juny o dates pròximes

Ús: Falla individual que es fa girar.

Apunts interessants: El mànec és de boix. Per motius de seguretat, actualment es fa servir una falla feta de pasta de paper i malla metàl·lica. La festa se celebra a Andorra la Vella, Sant Julià de Lòria, Escaldes-Engordany, Encamp i Ordino. La recuperació de les falles va tenir lloc el 1987.

Capsa 1: rèpliques @Pyrart Sebastià Jordà

Capsa 2: rèpliques @Pyrart Sebastià Jordà

ACTIVITAT

▪ DINÀMIQUES PRÈVIES A L'ACTIVITAT

Abans d'iniciar l'activitat, és necessari tenir clars els conceptes clau amb què treballarem, els quals estan relacionats, sobretot, amb la vegetació: la diferència entre herba, arbust i arbre, què són els estats de vegetació, etc. Es pot demanar als alumnes que busquin informació sobre les festes del foc d'altres indrets dels Pirineus.

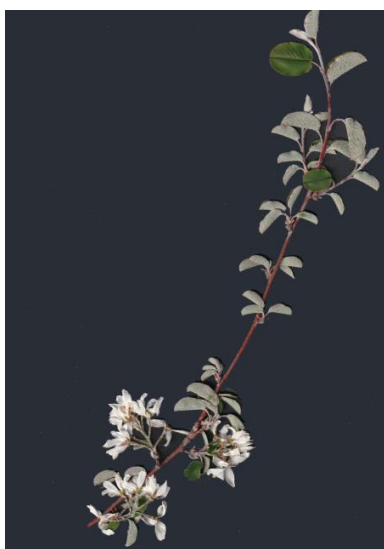
▪ DESENVOLUPAMENT DE L'ACTIVITAT

Fase de preparació

Per realitzar l'activitat cal tenir les targetes del joc d'identificació preparades, les fitxes de les espècies que s'han d'identificar, els dibuixos del paisatge i la imatge digitalitzada, que trobareu al *pendrive*, i la mostra dels diferents elements de la festa del foc.

Primer de tot, s'explica als alumnes que es farà un joc per aprendre a identificar les plantes que donen o han donat la primera matèria per a la festa del foc, i s'entregarà a cadascun una targeta de les 35 que hi ha en total.

El professor haurà de disposar de les targetes d'identificació de les espècies i del solucionari per poder ajudar els alumnes en el moment que ho requereixin.¹

Planta que s'ha d'identificar

29

Cornera (Cotoneaster spp.)

Arbust que pren la forma i mida d'un arbre. Escorça brunenca amb tons vermellinosos. Les fulles caduques, ovals, i el limbe amb el marge serrat. Les seves flors són blanques formant petits ramells. Viu principalment als boscos mediterranis en terrenys rocallosos entre els 800 i els 2.100 metres. Utilitzada per fer la falla d'Igüerri i Gotarta a partir d'escampes gastades.

(ESP) Guillomera (FRA) Cotonéaster laineaux (Occità) Cotoneaster

Targeta de l'espècie

¹ El joc d'identificació de les plantes fallaires està inspirat en el joc *ELS ARBRES DE CATALUNYA*. Escola de Natura del Corredor, Ca l'Arenes, 1990.

Fase de realització

S'inicia el joc. El professor mostra la primera espècie que s'ha d'identificar: el pi negre.

Els alumnes giren la seva targeta i el que té la targeta 1, en veu alta, llegeix el que hi diu: Les fulles, són simples?

- Sí: 2
- No: 3

Si tots els alumnes creuen que sí, passen a llegir la targeta 3.

L'alumne que disposi de la targeta llegeix, en veu alta: Les fulles, es disposen de dos en dos?

- Sí: 4
- No: 5

Si tots els alumnes creuen que sí, passen a llegir la targeta 4. Les pinyes, tenen esquames que fan ganxo?

- Sí: 6
- No: 7

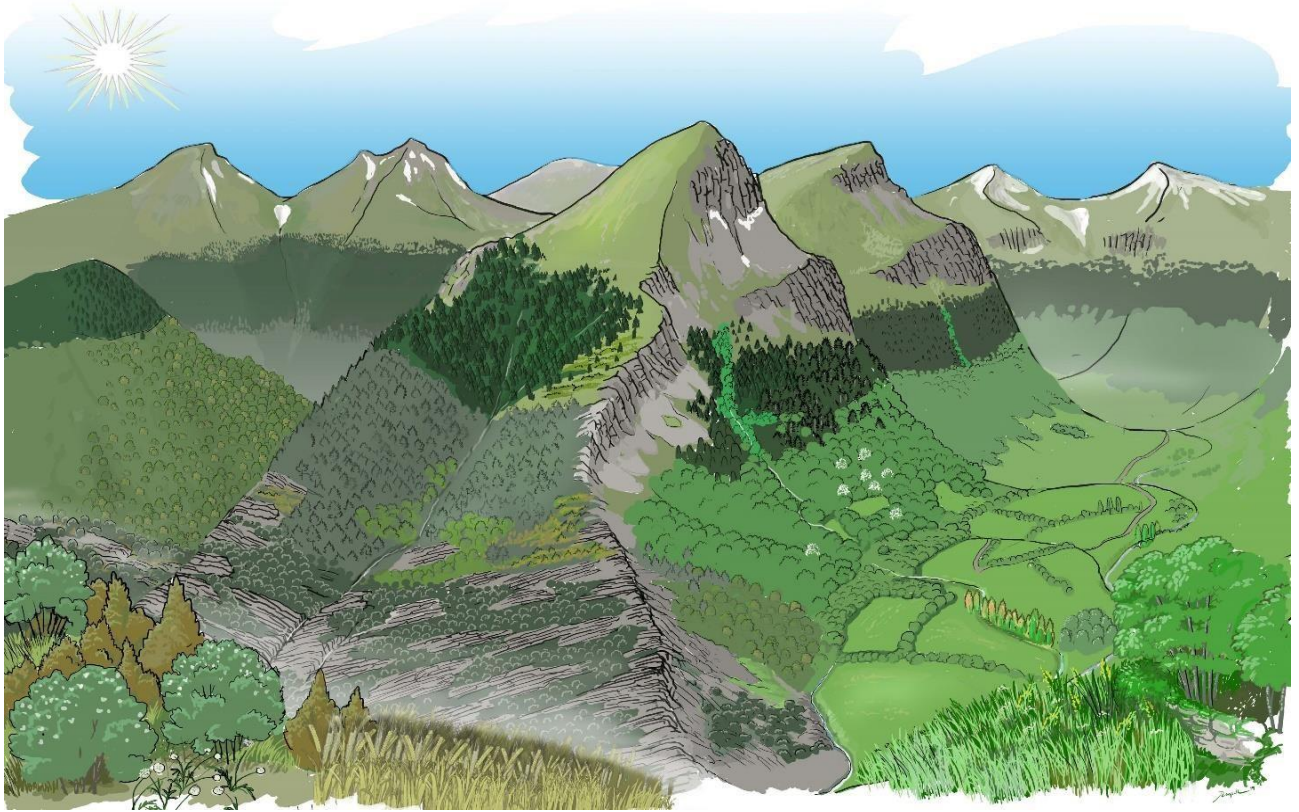
L'alumnat observa la forma de la pinya i determina que és el pi negre. El professor mostra la següent imatge, i així fins que es completen totes les espècies.

Una vegada identificades les espècies, els alumnes observen el dibuix del paisatge i intenten ubicar cada espècie en un territori. En grup, descriuen on viu i expliquen per què creuen que aquesta espècie es troba a aquesta altura.

**Hi ha dues targetes comodí de què disposarà un dels alumnes, i que parlen de les formes i del tipus de fulles.*

Llista de totes les cartes per ordre i solucionari de cada espècie

1. Les fulles, són simples? Sí 2. No 3.
2. Les fulles, són lobulades? Sí 8. No 9.
3. Les fulles, es disposen de dos en dos? Sí 4. No 5.
4. Les pinyes, tenen esquames que fan ganxo? Sí 6. No 7.
5. FREIXE 1-3-5
6. PI NEGRE 1-3-4-6
7. PI ROIG 1-3-4-7
8. ROURE 1-2-8
9. L'extrem de la fulla, és arrodonit, amb un petit entrant? Sí 10. No 11.
10. AVET 1-2-9-10
11. El pecíol, és llarg i aplanat? Sí 12. No 13.
12. POLLANCRE 1-2-9-11-12
13. Les fulles, són enteres i ovades? Sí 14. No 15.
14. BOIX 1-2-9-13-14
15. Les fulles, són asimètriques a la base? Sí 16. No 17.
16. TIL·LER 1-2-9-11-13-15-16
17. La fulla, és doblement dentada amb el pecíol curt? Sí 18. No 19.
18. AVELLANER 1-2-9-11-13-15-17-18
19. És una planta amb la tija llarga? Sí 20. No 23.
20. La planta, forma espigues? Sí 21. No 22.
21. SÈGUEL 1-2-9-11-13-15-17-19-20-21
22. FAIA/HERBA FAIERA 1-2-9-11-13-15-17-19-20-22
23. Les fulles, són ovades? Sí 24. No 26.
24. La fulla, té pèls molt prims al marge? Sí 25. No 28.
25. FAIG 1-2-9-11-13-15-17-19-23-24-25
26. Les fulles, són petites i punxants? Sí 27. No 30.
27. GINEBRÓ 1-2-9-11-13-15-17-19-23-26-27
28. Les fulles, són verdes a l'anvers i blanquinoses al revers? Sí 29. No 32.
29. CORNERA 1-2-9-11-13-15-19-23-24-28-29
30. Al marge de la fulla, s'observen dents de dues mides? Sí 31. No 34.
31. BEDOLL 1-2-9-11-13-15-17-19-23-26-30-31
32. Les fulles, són ovades amb la punta una mica torçada? Sí 33. No 34.
33. CIRERER 1-2-9-11-13-15-17-19-23-26-30-32-33
34. Torna a començar

Dibuix del paisatge per treballar on viuen les espècies.

Síntesi

Se situaran totes les espècies al paisatge i s'indicarà quines són del nostre territori i quines no.

Finalment, es mostraran les rèpliques dels tipus d'elements de les festes del foc i s'intentarà relacionar cada espècie de planta amb els elements. Quines coneixem i quines no? Sabíem què eren una falla, una halha, un brandó o un haro?

AVALUACIÓ

En la fase de síntesi ja es percep si s'estan assolint els objectius, però, per fer l'avaluació de l'activitat, es proposa que els alumnes tornin a seure en rotllana i que cada un digui què l'ha sorprès més de les espècies de plantes o de les rèpliques de les festes del foc. D'aquesta manera es podrà saber què han après i, per tant, si s'han assolit els objectius plantejats.

ACTIVITATS COMPLEMENTÀRIES

- Fer una activitat d'interpretació de l'entorn pròxim a l'escola.
- Crear un joc de cartes propi amb les plantes del voltant de l'escola.
- Per reforçar continguts sobre les claus dicotòmiques, proposem l'activitat *Qui és qui?*, del projecte Piroslife:

<https://www.debatabat.eu/maletes-viatgeres/la-maleta-de-lossa-cicle-mitja-i-superior>

<https://sites.google.com/site/piroslife/home/primaria-cm-cs/4-qui-es-qui>